

Argument

Este un adevăr. Un adevăr al meu, izvorât din experiența atâtor zeci de ani pe care i-am lăsat în urmă. Adevărul că pentru nicio ființă omenească nu există un cer mai înalt, mai curat și mai protector decât cerul pe care îl vede prima dată și sub care începe să cunoască lumea. Pentru mine este cerul de deasupra unei cvasinecunoscute așezări moțești de pe Valea Arieșului, cerul boltit peste Mușca, satul copilăriei mele, bolta aceea de o limpezyme ireală, sprijinită pe culmile împădurite de la Fundoiaia, spre Bucium, pe îndepărtatele înălțimi ale Muntelui Mare, peste Arieș, pe abrupta prăvălire a Muncelușului spre curgerea văii, pe vârful arid al Dealului Frunților, din drumul spre Roșia Montană și pe creasta îndepărtată a Hălăstăii cea golașă, pietroasă și atât de puțin roditoare.

Acela a fost universul primei mele copilării. Nu mai știu când am constatat că lumea este mai largă și că bolta cerească acoperă și alte locuri, și alți oameni. Lucrul acesta se va fi petrecut pe când, având vreo cinci-șase ani, am fost dus pe Dealul Lupșii, la marele praznic al Înălțării Domnului. Acolo, pe șeaua străbătută de drumul poticnit prin care mușcanii treceau spre Lupșa, se adunau credincioșii din câteva sate, în frunte cu preoții lor, la Crucea din Deal, monument de cinstire a eroilor, ridicat de Moșu Ianăș, bunicul din partea mamei, Ioan Bocșa pe numele civil. De acolo, de pe buza șesului, am văzut că marginile bolții cerești aveau alte contururi, că ele se întind în depărtări, deasupra unei lumi necunoscute, cu totul străină

mie, dar asemănătoare cu aceea pe care o știam: păduri asemenea, stânci și costișe la fel, ogoare și grădini întocmai, povârnișuri și lunci înguste într-o potrivă, case aidoma celor între care crescusem.

Alți ani, alte drumuri, alte experiențe, dar același cer albastru, limpede și înalt, mutat cu mine, mereu, peste alte locuri, peste alte case, peste alți oameni, mărginind mereu alte bucăți ale nemărginirii. Dar nicăieri cerul nu mi-a fost atât de ocrotitor ca cel din prima copilărie. Cred că nu l-am mai simțit niciodată atât de înalt: peste tot era nițel mai jos, puțin, foarte puțin, dar oricum mai jos !

Viața m-a purtat departe și am revenit rar în locurile natale; oricând am fost întrebat de unde mă trag, am răspuns cu gura întreagă că sunt fiu al Țării Moșilor, așa cum m-am simțit întotdeauna, și n-am uitat niciodată să-i spun interlocutorului câtă frumusețe poate descoperi în acea parte de țară.

În urmă cu doi ani, treburi de suflet ne-au purtat spre Mușca, la biserica străveche și la cimitirul cu mormintele celor plecați din această lume; spre seară, mai tinerii noștri însoțitori au dorit să vadă muzeul etnografic din Lupșa, despre care auzi-seră doar că există. Datorită lor, am revenit într-o lume a trecutului, cu multe lucruri binecunoscute, nu uitate, ci păstrate în unghere ascunse ale memoriei. În trecerea rapidă prin sălile cu exponatele adunate aici de un inimos învățător din generația părinților mei, formația noastră de oameni crescuți în cultul cărții ne-a silit pe noi, cei mai vârstnici, să poposim îndelung în fața unei vitrine cu cărți: tomuri bătrâne, volume imprimare cu slovele chirilice ale veacurilor trecute, tipărituri „pe potcoave”, cum erau numite de bunii și străbunii noștri. Nu am putut să „pipăim” exponatele, dar la o fugară trecere în revistă a volumelor aflate sub protecția sticlei am observat erori de etichetare: o lucrare juridică, de exemplu, figura drept „bucoavnă”,

adică o tipăritură cu destinație didactică, un abecedar folositor pruncilor care învățau să citească. Reacția noastră, a soției mele și a mea deopotrivă, a fost imediată: ar fi nevoie de intervenția unui cunoscător de scriere chirilică pentru identificarea genului de tipăritură, astfel încât vizitatorilor să le fie oferite informații corecte. A fost un prim pas în drumul spre ideea că noi am putea face acest lucru, ca un modest act de recunoștință pentru locurile de unde eu am plecat, că aceasta ar putea fi modalitatea de a plăti ceva din datoria pentru oamenii și locurile de unde m-am ridicat, contribuind câtuși de puțin la punerea lor în valoare. Soția mi s-a alăturat fără rezerve, fapt pentru care îi rămân profund recunoscător, căci, fără sprijinul moral, fără experiența ei în domeniul istoriei tiparului românesc transilvănean și fără știința ei de a descifra textele chirilice manuscrise, proiectul nu s-ar fi putut materializa. Ideea de a reveni la Muzeul din Lupșa pentru a verifica fondul tipăriturilor chirilice existente aici și a alcătui o listă corectă pe care să o punem la dispoziția instituției ne-a frământat mai multă vreme, dar, fiind prinși cu lucrul la finalizarea altor proiecte, abia după un an am decis să o punem în operă.

În toamna anului trecut ne-am adresat celor care păstoreau localitatea și muzeul, domnului primar Dănuț Vasile Barzan și doamnei profesoare Monica Albu-Rotaru, cerându-le acceptul pentru a cerceta colecția de carte, în vederea alcătuirii unei evidențe corecte. Am precizat din capul locului că nu avem niciun scop ascuns și că nu avem nicio pretenție financiară. Ni s-a aprobat solicitarea, dar mereu am simțit un dram de neîncredere, mereu a existat o nuanță de suspicioasă rezervă, pe care, psihologic, oarecum o înțelegem. Probabil că nici noi nu am oferit informații îndestulător de clare privitoare la identitatea noastră și la motivarea demersului întreprins. Mulțumim Domnului că, în timp, lucrurile s-au așezat pe un făgaș normal.

Ne-am întors la Lupșa cu gândul de a aduna elementele necesare întocmirii unui catalog în care să precizăm nu doar categoria cărților din colecție, ci și alte date esențiale, precum titlul complet, oficina tipografică și anul imprimării. O primă zi petrecută în Muzeu, într-un frig cumplit, ne-a făcut să înțelegem două lucruri: că avem de-a face cu o adevărată comoară culturală, mai bogată decât ne-am închipuit, și că ne-am înhămat la o acțiune de extremă dificultate, dată fiind starea de conservare mai mult decât precară a celor mai multe dintre tomurile care alcătuiesc colecția. A fost nevoie de alte și alte reveniri la Lupșa, pentru verificări și pentru căutare de amănunte, pentru fotografiieri și refotografieri; au existat momente de poticnire și clipe când ne-am gândit să renunțăm la proiect, să lăsăm în plata Domnului lucrarea aceasta trudnică. Nu am abandonat din cauza gândului că, dacă nu am scoate la lumină ceea ce există în colecția de carte chirilică de la Muzeul din Lupșa, am săvârși un păcat în fața lui Dumnezeu, în fața obștii comunei și în fața celor interesați de istoria cultural-religioasă a Țării Moților. Exponatele, de mare valoare în întregul lor, parte a patrimoniului cultural național, au între ele lucruri cu totul și cu totul prețioase, demne de a fi aduse în atenția publicului larg. Cum să nu scrii despre un ansamblu în care există o **carte unicat**, o tipăritură pe care nu o are niciuna dintre marile biblioteci ale țării? Cum să nu evidențiezi existența unei **copii manuscrise inedite** a monumentului cultural care este **Psaltirea în versuri a mitropolitului moldovean Dosoftei**? Cum să nu dai la iveală **scrierile religioase manuscrise** în versuri descoperite aici? Cum să pierzi șansa de a contribui astfel la fixarea numelui acestei localități de pe Valea Arieșului pe harta manuscriselor aflate în Transilvania timpurilor vechi într-un amplu circuit al valorilor cultural-religioase românești? Cum să dai bir cu fugiții când ai de plătit o datorie de suflet?

Identificarea cărților deteriorate din expoziție s-a dovedit a fi extrem de anevoioasă; a însumat luni de zile de căutări în lucrările de specialitate, de la cele mai vechi, ale lui Ioan Bianu sau ale lui Gabriel Ștrempel, la altele mai noi datorate unor cercetători ca Eva Mârza, Dan Răpă-Buicliu, Daniela Lupu, Florin Bogdan, Cornel Tatai-Baltă, Otilia Urs, Anca Tatai, Elena Dunăreanu, Aurelia Popa, Silviu Borș, Bogdan Andriescu ș.a.; a contabilizat săptămâni de cercetare pentru a compara cărțile incomplete ale colecției cu exemplarele din marile colecții de carte veche postate pe internet sau existente în fondurile Bibliotecii județene ASTRA și în cele ale Bibliotecii Institutului Teologic din Sibiu. Extrem de dificilă s-a dovedit a fi identificarea tipăriturilor de după 1830, categorie care nu a mai făcut obiectul unor riguroase cercetări precum cele incluse în categoria *carte veche*. În ce măsură am reușit rămâne să stabilească cei care se vor mai apleca asupra filelor bătrânelor tipărituri.

Cărțile păstrate în Muzeul Etnografic de la Lupșa și salvate de la nimicire de învățătorul Pamfil Albu constituie o neprețuită comoară lăsată urmașilor de cunoscuții și necunoscuții preoți și dascăli din satele acestei comune moțești. Volumul pe care l-am alcătuit din dragoste pentru meleagurile copilăriei mele nu este decât un omagiu adus lor, celor care, parafrazând versurile lui Coșbuc, au fost suflet din sufletul neamului, sânge din sângele românilor de aici, părtași bucuriilor și amarurilor acestora. De aceea am găsit potrivit să dăm în anexă amănuntele menționate în șematismele bisericești despre preoții, cantorii și învățătorii din satele actualei comune, unele necunoscute celor care au alcătuit monografia localității. De aceea am dedicat cartea acestor *luminători* cu merite pe care nu le putem cuantifica la dreapta și adevărata lor valoare, pentru că, oricât am încerca, nu ne putem transpune în situația celor de atunci, în amănuntele viețuirii lor. Recunosc, formulând textul dedicației,

ca modest omagiu adus preoților și dascălilor de aici, am pornit și de la întrebarea pe care mi-am pus-o mereu, care persistă în subconștient și căreia nu îi voi putea da vreodată răspuns: oare de la care preot necunoscut, de la care *popă* se va fi păstrat numele pe care îl port? Am dorit să aduc un omagiu și numeroșilor preoți Florieni și Mărgineni risipiți în jurul Sibiului, strămoși ai soției mele, ea însăși fiică de preot ieșit din școlile Blajului. I-am avut în vedere și pe părinții mei, învățătorii Maria Popa, născută Bocșa, și Alexandru Popa, la a căror osteneală pentru obștea satului am fost martor din fragedă pruncie și a căror împovărătoare strădanie pentru purtarea celor patru copii prin școli, pe drumul către o carieră didactică, nu poate fi numită altfel decât jertfă și sacrificiu de sine. Am vrut să renunț la textul acelei dedicații omagiale atunci când, spre sfârșitul redactării studiului, mi-a ajuns pe masa de lucru o scriere din 1902 a lui Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*. Tănărul istoric închina acea cărticică „Preoților și învățătorilor din românimea de peste munți, celor prin cari se păstrează neamul, în așteptarea viitorului care atârnă de vrednicia noastră”. Impulsul de a renunța la dedicația pe care o gândisem, iscat din teama că aș putea fi acuzat de nevolnică imitație, a fost anulat de bucuria gândului că am fost pe aceeași lungime de undă cu unul dintre marile spirite ale neamului românesc, căruia se cuvine să-i păstrăm veșnică prețuire și recunoștință.

Cartea aceasta nu ar fi putut fi alcătuită fără existența lucrărilor de specialitate alătuite de cercetătorii cărții vechi românești pe care i-am amintit deja și ale căror titluri le-am inclus în lista bibliografică. Ne înclinăm în fața lor și le cerem iertare: având în vedere faptul că volumul este destinat unui public extrem de eterogen, am renunțat la citarea riguroasă a surselor de informații, așa cum ar fi pretins o lucrare adresată strict specialiștilor.

Așa cum am procedat și în cazul precedentelor trei cărți, am recurs și de această dată la vechea metodă a prenumerării, care ne-a permis să dimensionăm corect tirajul și să nu ne cheltuim banii aiurea; nu putem decât să rămânem mulțumitori numeroșilor oameni, majoritatea necunoscuți nouă, care ni s-au alăturat, solicitarea de a fi incluși în lista prenumeranților constituind pentru noi și un sprijin moral, un îndemn de a continua. Pe toți îi simțim apropiați sufletelor noastre și îi considerăm parteneri demni de respect, implicați în finalizarea lucrării la care am purces. Și de această dată ne exprimăm recunoștința față de înalții prelați ai bisericilor românești care ne-au sprijinit, material sau moral, și pe care i-am așezat în fruntea listei prenumeranților, cum se proceda și în urmă cu secole, pentru cinstirea fruntașilor neamului într-o credință și într-o cultură.

Suntem profund recunoscători Înaltpreasfințitului Părinte Irineu, Arhiepiscop de Alba Iulia, pentru că s-a aplecat asupra scrisului nostru și a binevoit să pună pe hârtie gândurile păstorului la întâlnirea cu faptul de cultură pe care îl reprezintă scoaterea spre lumină a cărților existente într-un sat oarecare al străvechii eparhii din centrul românismului transilvănean.

Adresăm cuvinte de mulțumire tuturor celor care ne-au sprijinit în activitatea de documentare, în special slujitorilor cărții de la Biblioteca ASTRA și de la Biblioteca Facultății de teologie din Sibiu. Rămânem recunoscători și familiei Liana și Dan Cismașiu pentru ajutorul permanent pe care ni l-au acordat; le mulțumim și lor, și familiei Monica și Cristian Hriscu pentru că, datorită bunăvoinței lor, am putut să ajungem pe Valea Arieșului și să luăm în seamă exponatele prezentate nouă de doamna profesoară Monica Albu-Rotaru.

Iubite cititorule, de oriunde ai fi, nu pot decât să sper că nu vei găsi lucrarea noastră într-un totu nefolositoare, iar dacă vei descoperi în ea ceva „zmintele” dovedește înțelegere și iartă

greșelile; vom fi bucuroși să ni le semnalezi, ca să ne ferim de ele, dacă vom mai putea scrie.

Iubite cititorule din satele comunei Lupșa, trăitor aici ori pe cine știe unde prin țară, fă-ți timp și intră în sălile Muzeului, căci ai ce vedea aici, ai cu ce să-ți îmbogățești sufletul, ai cu ce să te mândrești. Și oprește-te și în fața cărților vechi adăpostite aici, căci ele aparțin istoriei tale, istoriei moșilor și strămoșilor tăi, istoriei păstrării credinței creștine și istoriei închegării conștiinței identității românești.

Iubite cititorule de pe alte meleaguri ale țării, dorim ca, după ce ai parcurs paginile acestei cărți, să dorești să ajungi cândva pe meleagurile Țării Moților și, odată ajuns aici, să nu ocolești Valea Arieșului, cu peisajele ei minunate și cu oamenii ei. Și, dacă o iei de la Turda spre Câmpeni, nu te grăbi să treci în goană zbrevuiată prin Lupșa, ci oprește-te, intră în sălile Muzeului Etnografic de aici și fă-ți timp să-ți arunci ochii și asupra cărților vechi, exponate mai mult decât valoroase, dintre cele pe care nu le întâlnești pe toate drumurile.

Iubite cititorule, de oriunde ai fi, dacă vei ajunge la Lupșa, adu-ți aminte de cerul înalt al României. Compară-l cu cerul înalt care se boltește protector asupra Transilvaniei, cu cerul nițel mai profund și mai albastru plutitor deasupra Văii Arieșului și încearcă să adaugi înălțimii încă o scânteie, ca să vezi cerul copilăriei mele, a cărui amintire a constituit impulsul determinant ca noi să purcedem la alcătuirea cărții de față.

Sibiu, septembrie 2017

Ioan-Nicolae Popa